

Докт. пед. наук, проф. Білецька І.О.
Україна, м. Умань, Уманський державний
педагогічний університет імені Павла Тичини

ДВОМОВНЕ НАВЧАННЯ У СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ США: МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

In the article we have made an attempt on the bases of solid research by American theorists and practitioners of bilingual education to disassociate the main myths that most often relate to this phenomenon, consider its advantages and disadvantages, and ways to improve bilingual education. Bilingual education is one of the priority directions of the foreign language education development in many developed countries, in particular the USA, where special emphasis is placed on the development of modern foreign languages within bilingual education. American bilingual education professionals fairly evaluate both the results achieved and the disadvantages, realize the problems posed to them, and are ready to solve them, moving towards the requirements of society. Bilingual education belongs to a single holistic educational approach, is an outstanding feature of the content of the education of public schools in the United States of the last third of the XX – beginning of the XXI century.

Key words: bilingual education, foreign language, bilingual program, advantages, disadvantages, perspectives.

Постановка проблеми. Реалії сучасного етапу розвитку суспільства, мовна ситуація в Україні – країні з багатонаціональною, багатовіковою історією, в якій переплелися народи, нації, культури, на сьогодні диктують необхідність розроблення основних методичних принципів і підходів до формування комунікабельної мовної особистості, готової до практичного використання мови в міжнародному та міжетнічному спілкуванні. Одним із пріоритетних напрямів розвитку іншомовної освіти у багатьох розвинених країнах виступає двомовна (білінгвальна) освіта, яка передбачає досягнення школярами високого рівня володіння іноземною мовою, при цьому опір робиться на знання рідної мови, які допоможуть їм опанувати нову інформацію.

Інтеграційні тенденції в освіті спонукають фахівців до вивчення та адаптації позитивного зарубіжного освітнього досвіду, зокрема американського, де особливий акцент робиться на освоєнні сучасних іноземних мов у рамках двомовного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В американській педагогіці проблемами двомовної освіти займається значна кількість науковців, серед яких можна виділити У. Беннета (W. Bennet), Р. Ворншопа (R. Warnshop), Ч. Глена (Ch. Glenn), Дж. Кроуфорда (J. Crawford), Р. Румбаута (R. Roubaut), Г. Сервантеса (G. Servantes) та ін. Розвиток двомовного навчання в американській освітній системі є предметом дослідження Л. Ганн (L. Gunn), Дж. Камінса (J. Cummins), О. Карлоса (O. Carlos), С. Монтрул (S. Montrul), А. Стоув (A. Stowe), Н. Шмідта (N. Schmitt) та ін. Методичних аспектів двомовного навчання у своїх дослідженнях торкнулися Д. Енрайт (D. Enright) та М. МакКлоскі (M. McCloskey), Дж. Каммінс (J. Cummins), Дж. Мора (J. Mora) та ін. Усі вони наголошують на необхідності розвитку цього освітнього явища у зв'язку з глобалізаційними процесами у суспільстві.

У сучасній українській педагогічній науці вчені також досліджують окремі аспекти двомовного навчання в школах США (Н. Зайцева та ін). Американську освіту, елементом якої є двомовне навчання, розглядали М. Красовицький, О. Літвінов, Л. Товчигречка, О. Першукова та ін.

У своїй статті ми ставимо за мету на основі ґрунтовних досліджень американських теоретиків і практиків двомовного навчання розвінчати основні міфи, які найчастіше стосуються цього явища, розглянути переваги та недоліки, шляхи вдосконалення білінгвального навчання.

Виклад основного матеріалу. Офіційна система двомовної освіти, яка вже протягом кількох десятиліть успішно функціонує у США, так формулюється в «Office of Education»: «Це використання двох мов, з яких одна є англійською, в якості засобів навчання для однієї й тієї ж самої групи учнів відповідно до чітко організованої програми, що охоплює весь навчальний план або ж тільки його частину, включаючи вивчення історії та культури рідної мови».

За визначенням, презентованим на сайті Департаменту освіти США, двомовна освіта – це «освітня програма для учнів з обмеженим рівнем знань англійської мови (Limited English Proficiency)» [10]. Проте варто зазначити, що термін «обмежений рівень знань» використовується лише на рівні урядових документів, а в навчальних закладах та дослідницьких інституціях не застосовується, оскільки має негативну конотацію. Замість нього надають перевагу терміну «той, хто вивчає англійську мову» (English Language Learner), тобто учень, рідна мова якого не англійська і який потребує мовної підтримки для успішного навчання.

На сучасному етапі білінгвальне навчання передбачає використання двох мов у певні моменти навчання і базується на положенні, що мова й культура, якою володіє учень, – велика цінність.

Білінгвальна освіта у США безпосередньо пов'язана з громадянськими правами, тому що є гарантом отримання освіти рідною мовою. Інакше мільйони учнів мали б неповну освіту і були б обмежені у виборі своєї майбутньої професії.

У 1987 році Бюро звітів (U.S. Government Accounting Office) виділило наступні типи програм, що функціонують у школах, в яких навчаються двомовні учні: перехідне білінгвальне навчання (transitional bilingual education), підтримуюче двомовне навчання (maintenance bilingual education), англійська як друга мова (English as a second language), занурення (immersion), збереження англійської мови (sheltered English). Ці програми диференціюються за тим, в якій мірі використовується рідна та англійська мови у навчальному процесі.

У 1993 році було вивчено діяльність 333 шкільних округів у 19 штатах, які обслуговують більше 80 % учнів мовних меншин у Сполучених Штатах Америки [10]. Результати дослідження засвідчили наступне:

1. 93 % шкіл засвідчили, що вони в основному використовують англійську мову у своїх програмах; 7 % зазначили переважання рідної мови у навчальному процесі.
2. 60 % шкіл прозвітували про використання як рідної, так і англійської мов під час навчання.
3. 30 % шкільних навчальних закладів вказали на те, що навчання здійснюється взагалі без використання рідної мови або на мінімальному рівні.

Програми, за якими навчалися учні цих шкіл, були охарактеризовані як двомовні перехідні [8]. Вони переводять учнів із початкового рівня, де навчання в основному відбувається рідною мовою, на вищий рівень, коли переважає англійське навчання і, зрештою, лише англійське навчання.

Для третини учнів, при навчанні яких мало або зовсім не використовується рідна мова, переважно використовуються два альтернативні навчальні підходи: англійська як друга мова і занурення в англійську мову. Кожен з типів залежить від початкового рівня застосування англійської мови під час навчання, але не ігнорується той факт, що учні досконало не володіють англійською. Проте ці програми не вимагають, щоб педагог розмовляв рідною мовою учнів. Більш того, у класній кімнаті можуть знаходитись неанглійськомовні учні – вихідці з різних мовних суспільств.

Педагогічний персонал характеризувався креативністю при розробці широкого спектру програм для учнів мовних меншин. Вони повинні були призначатися для різних мовних груп, різних рівнів, різних підгруп у межах одного класу і різних рівнів володіння мовою. Результати дослідження були досить об'ємними і дещо ускладнені різними узагальненнями.

У 1984 році канадський педагог і дослідник Дж. Каммінс (J. Cummins), який створив науковий базис білінгвальної освіти, проводячи ґрунтовні дослідження в університеті Торонто (Канада), запропонував основний принцип, якого необхідно дотримуватися у процесі навчання дітей другій мові. Він базується на зв'язку між рідною та другою мовами, тобто навички, набуті у процесі вивчення першої мови, мають стати основою для оволодіння другою мовою. Його «теорія взаємозалежності» (interdependence hypothesis) полягала у досягненні учнем певного рівня володіння як рідною, так і іноземною мовами для накопичення позитивних аспектів двомовності. Дослідник також обґрунтував поняття «загальної базової моделі двомовного навчання» (common underlying proficiency model of bilingualism), пояснюючи перенесення знань, умінь та навичок, здобутих у результаті вивчення першої мови, у процес засвоєння другої мови [5].

Американським науковцем Дж. Кроуфордом (J. Crawford), який займався проблемами двомовного навчання, було виокремлено і розвінчано ряд міфів, що стосуються функціонування білінгвальної освіти у США [4].

Міф 1. Англійська мова втрачає підґрунтя на фоні інших мов у США.

У США на сьогодні спілкуються дуже багатьма мовами, але це спостерігається на кількісному, а не якісному рівні. Концентрація неангломовного населення була однаковою у XIX столітті, про що свідчать закони, в яких ідеться мова про навчання рідною мовою у багатьох штатах та округах. У містах і селах діти відвідували двомовні і неангломовні школи, вивчаючи такі мови меншин, як французька, норвезька, чеська та ін. І все ж таки англійська мова зберегла свій статус без будь-якої підтримки держави.

Міф 2. Нові іммігранти, які прибувають до США зараз, вивчають англійську більш повільніше, ніж попередні покоління.

Навпаки, сьогоднішні іммігранти опановують англійську мову набагато швидше, ніж будь-коли. В той час як поки ще тільки передбачається, що кількість представників мовних меншин значно зросте до кінця XXI століття, кількість двомовного населення, яке вільно володіє як англійською, так і іншою мовами, зростає навіть швидше. У 1990 році лише 3 % американського населення володіло англійською мовою на рівні менш, ніж достатньому або дуже добре. Лише 0,8 % не розмовляло англійською мовою взагалі. Три з чотирьох іспанських іммігрантів після 15 років проживання у США розмовляло англійською мовою на побутовому рівні, у той час як 70 % їхніх дітей уже спілкувалося лише англійською мовою.

Міф 3. Найкраще вивчати мову через «повне занурення» («total immersion»).

Немає очевидних переконливих результатів на підтримку теорії вивчення мови, яка проголошує, що чим більше діти залучені до вивчення англійської мови, тим краще вони її опановують. Вивчення англійської мови у школі – це складний процес [6].

Міф 4. Шкільні округи пропонують двомовне навчання на користь рідних мов.

У тих школах, де навчаються діти, які спілкуються багатьма різними мовами, рідко можна організувати двомовне навчання для кожної мовної групи. У будь-якому разі це неможливо через недостатню кількість кваліфікованих учителів. Наприклад, у 1994 році Каліфорнія прийняла іммігрантів з 136 країн, але двомовні вчителі мали сертифікат лише з 17 мов, 96 % із них – з іспанської.

Міф 5. Двомовне навчання – це навчання здебільшого рідною мовою учнів, англійська використовується мало.

До 1994 року велика кількість двомовних навчальних програм у США передбачала функціонування англомовних класів, а зовсім невелика кількість програм була розроблена на підтримку рідної мови учнів.

На сучасному етапі у більшості білінгвальних програм суттєва частина навчального матеріалу продовжує викладатися англійською мовою. Так, окремі шкільні райони в штаті Каліфорнія прозвітувалися, що 28 % учнів початкових шкіл з обмеженими знаннями англійської мови не отримують навчання рідною мовою. Учні середньої школи ще менше мають можливість навчатися рідною мовою.

Міф 6. Білінгвальне навчання набагато дорожче, ніж навчання англійською мовою.

Усі програми, призначені для учнів з обмеженими знаннями англійської мови, передбачають наявність спеціально підготовленого педагогічного персоналу, адміністрації та навчальних матеріалів. Зрозуміло, що це потребує дещо більших затрат у порівнянні зі звичайними програмами для носіїв англійської мови. Але в більшості випадків різниця в оплаті спеціально підготовлених учителів є незначною. Дослідження, проведене Каліфорнійським законодавчим органом влади, засвідчило імплементацію різноманітних моделей програм і з'ясувало відсутність переваг у бюджеті на користь підходу, що передбачає навчання лише англійською мовою. Щороку збільшення коштів на двомовні програми і програми занурення в англійську мову було приблизно однакове (\$175-\$214), якщо порівняти з \$ 1198 на програми вивчення англійської як другої мови, оскільки вони потребують залучення додаткових учителів. У будь-якому разі програми вивчення англійської як другої мови широко обираються шкільними округами, особливо в тих, де більшість учнів володіє англійською мовою на недостатньому рівні, недостатня кількість двомовних учителів або відсутня компетентність щодо двомовної методології.

Міф 7. Диспропорційний відсів іспаномовних учнів зі шкіл засвідчує неефективність двомовного навчання.

Показники відсіву іспаномовних учнів зі шкіл залишаються неочікувано високими. Основними факторами, що призводять до такої ситуації, є малий термін проживання іспанської сім'ї у США, малозабезпеченість, низький рівень знань англійської мови, невисокі навчальні досягнення, перебування на низькому соціальному щаблі. Проте немає жодних переконливих досліджень, що серед цих факторів ризику знаходиться і білінгвальне навчання, тому що дуже невелика кількість іспаномовних дітей залучені в двомовні програми.

Міф 8. Батьки з сімей, у яких спілкуються домінуючою мовою, не підтримують двомовне навчання, оскільки вважають, що важливіше для їхніх дітей знати англійську мову, ніж опанувати рідну.

Насправді двомовні програми спрямовані на набуття умінь з обох мов. Як свідчать результати досліджень, рідна мова учнів підтримується і розвивається не за рахунок англійської. До того ж, знання з рідної мови сприяють розвитку англійських умінь, білінгвізм є безумовною перевагою для кар'єрного зростання.

Як правило, школярі з етнічних меншин вимушені пристосовуватись до оточуючого суспільства і це сприймається як належне. Дослідження показало, що у межах однієї шкільної двосторонньої мовної програми за два роки домінуюча англійська група мала більше змін, ніж група, яка не розмовляла англійською. У процесі вивчення другої мови в учнів домінуючої групи спостерігались ті ж самі труднощі, що й в іспаномовних ровесників, які вивчали англійську мову. Під час навчання дві етнічні групи взаємодіяли у школі та поза нею більш тісніше, також зросло розуміння переваг білінгвізму [7, с. 257].

Як засвідчує досвід, двомовне навчання є більш результативним, ніж програми вивчення англійської мови як другої, які орієнтовані на вивчення граматики, фонетики та інших мовних особливостей відірвано від контексту.

Серед основних педагогічних принципів двомовної освіти в американських школах О. Літвінов виділяє наступні: 1) використання раніше набутого мовного досвіду учнів; 2) послідовність двомовних і одномовних програм, за якими будуть навчатися діти після закінчення терміну дії двомовних програм; 3) одночасне вивчення рідної та англійської мов; 4) інтегрування двомовних програм у шкільну програму; 5) залучення школярів у навчальну діяльність повною мірою. Ці принципи підкреслюють повагу до мови учнів та їхніх батьків, культури, релігії та світогляду. Вони вказують на важливість комунікативної взаємодії учителів та учнів, інтеграцію рідних мов у загальнонаціональну культуру [1].

У порівнянні з одномовним, двомовне навчання, звичайно, має ряд суттєвих переваг. По-перше, воно стимулює та розвиває білінгвізм і сприяє збереженню та розвитку зникаючих мов малочисельних етнічних груп. По-друге, двомовна освіта підвищує соціальний статус етнічних меншин, зміцнює їхні позиції у суспільстві, а також

опосередковано може вплинути на мотивацію учнів, знизивши відсоток тих, хто кидає школу.

Результати нашого дослідження засвідчили неоднозначну оцінку науковцями та державними діячами білінгвального навчання у школах США. Так, двомовні програми критикуються за заохочення мовного «сепаратизму», що може призвести до автономізації деяких анклавів. Опоненти також вказують на низький рівень володіння учнями англійською мовою і високий відсоток відсіву з шкіл представників етнічних меншин, які навчаються за двомовними програмами. Вони переконують, що заняття у звичайних класах із додатковою спеціальною допомогою учням у вільний час іноді більш ефективні, ніж перехідне двомовне навчання [3, с. 45]. На нашу думку, противники білінгвальної освіти аргументують недоліки політичною недоцільністю різних мовних освітніх програм і не керуються об'єктивними даними досліджень.

У цілому американськими дослідниками [7, с. 164–165] виділено наступні причини недоліків двомовної освіти:

1. Знання іншої мови не вважаються цінними, а виступають інструментом, який використовується до того часу, поки учні не оволодіють “справжньою” мовою.

2. Багато батьків не бажають залучення їхніх дітей до двомовних програм, що ізолюють їх від інших.

3. У школі білінгвальні програми можуть бути причиною додаткових труднощів і навантаження для двомовних учителів, кількість учнів у цих програмах коливається із року в рік. Такі програми, на думку багатьох, є нестабільні і зменшують престиж конкретної школи.

4. Неможливо і нераціонально скласти двомовну програму, забезпечити її підручниками та педагогічними кадрами для кожної етнічної групи школярів. В одній школі можуть навчатися представники 6–9 етнічних груп, які погано володіють англійською мовою. Найкращий вихід – коли кожна школа буде спеціалізуватися на 2–3 конкретних двомовних програмах.

5. Однією з причин невдач двомовної освіти може бути розподіл учнів на групи у межах одного класу чи відокремлення цілого класу від інших, що може викликати негативну реакцію в учнів усієї школи. Потрібно уникати такої ситуації, коли двомовна група знаходилася б в привілейованому стані у порівнянні з іншими.

І хоча існують різні точки зору щодо впливу мовних програм, більшість дослідників, які займаються проблемами двомовної освіти, погоджуються з тим, що дітям, які погано або не розмовляють англійською мовою, необхідна спеціальна допомога у вивченні мови. Спостерігається така тенденція, що чим переконливіші результати двомовних програм, тим настирливіші спроби опонентів применшити реальні успіхи учнів, задіяних у двомовних програмах у школах Сполучених Штатів Америки [1].

Звичайно, не можливо вирішити всі освітні проблеми, не здолавши основи і принципи дискримінації у школі та суспільстві. Лише всезагальний, доступний для всіх підхід може забезпечити більшості школярів успішне навчання. Ефективна педагогіка полягає не лише в тому, щоб викладати навчальні предмети іншою мовою, а й у пошуку шляхів використання мови, культури, досвіду учнів у процесі їхньої освіти.

У 1999 році було проведено конференцію Національної асоціації білінгвальної освіти, на якій запропоновано основні напрями удосконалення двомовної освіти у XXI столітті:

1. Не можна пропагувати двомовне навчання як ізольовану освітню програму, а впроваджувати в більш широкий контекст якісної освіти, зробити її максимально доступною для учнів мовних меншин, пропонуючи двомовну освітню політику як частину плану навчання іноземних мов.

2. Необхідно створити нове бачення двомовної освіти і підтримати її як частину економіки, культури і моральних цінностей общин мовних меншин.

3. Потрібно змінити ситуацію ізоляції між теоретиками і практиками двомовної освіти.

4. Слід побудувати міцну систему взаємозв'язків між освітніми і державними

закладами на всіх рівнях, від регіонального до державного [6, с. 56].

Дещо пізніше, у травні 2002 року, група освітян оприлюднила звіт, у якому висвітлила ідею спробувати перейти від загальних до конкретних дій, необхідних для американської школи, що прагне реформувати освіту для двомовних учнів. Вони рекомендували наступне:

- запровадити і підтримувати дошкільні програми, які повністю пов'язуються з програмами дошкільний заклад – п'ятий клас, що забезпечуватиме максимальний розвиток учнів, які вивчають англійську мову;
- використовувати двосторонні імерсійні програми в середній школі;
- навчати новоприбулих дітей іммігрантів за відповідними програмами для початківців;
- впровадити процедури для моніторингу та оцінювання реалізації програм;
- створити постійно діючий комітет, до складу якого входили б адміністрація, вчителі та батьки, з метою безпосереднього моніторингу всіх шкіл, у яких нараховується 21 і більше двомовних учнів;
- переконатися, що всі сім'ї та громадськість обізнані з шкільною системою і створеними моделями рівної освіти, включаючи програми оволодіння мовою;
- створити комітет з метою вивчення існуючих критеріїв оцінювання двомовного навчання у дошкільному закладі – 12 класі та запропонувати види оцінювання, яких бракує;
- забезпечити професійний розвиток, необхідний для адаптації альтернативного оцінювання з англійської та інших мов, включаючи ALAS (Автентична система оцінювання рівня освіченості) [9].

Департамент освіти Сполучених Штатів Америки запропонував наступні напрямки покращення двомовної освіти:

- побудова суспільства, компетентного у мовному відношенні;
- подолання перешкод на шляху вивчення англійської мови;
- акцент на полікультурній компетентності педагогів;
- розширення сфери використання двомовних програм, залучення до них учнів з різним рівнем володіння англійською мовою;
- пояснення політичних та економічних переваг двомовної освіти [10, с. 4].

Висновки. Безумовно, білінгвальна освіта все ще залишається найбільш ефективною програмою для учнів, англійська мова для яких є другою, сприяє розвитку в них поваги до різноманітності мов, діалектів, культур, етнічних груп, релігій. Двомовне навчання має ряд переваг хоча б тому, що викладання предметів іноземною мовою завдяки інтенсивним прийомам економить час, тобто призводить до інтенсифікації навчання. Крім того, ця форма навчання дає можливість більш чіткій диверсифікації стосовно іноземної мови. Вимоги на підтримку такої форми навчання мають місце і в міжнародних документах, проте на практиці вони не завжди зреалізуються. І, нарешті, можна навести ще один аргумент на користь політичної рентабельності цього підходу. Інтенсивні заняття іноземною мовою та її культурою безперечно більш активно сприяють засвоєнню інтернаціональної культури, ніж за звичайного навчання іноземній мові, за якого витрати і результат знаходяться в дуже великій невідповідності. Можна сподіватися, що в найближчому майбутньому двомовні навчальні програми в різній формі слугуватимуть імпульсом для реформи системи навчання іноземних мов.

Отже, вплив ідей двомовного навчання на систему освіти США очевидний. Американські фахівці в галузі білінгвальної освіти достатньо об'єктивно оцінюють як досягнуті результати, так і недоліки, усвідомлюють проблеми, поставлені перед ними, і готові їх вирішувати, рухаючись назустріч вимогам суспільства. Двомовна освіта належить до єдиного цілісного освітнього підходу, є визначною особливістю змісту освіти державних шкіл Сполучених Штатів Америки останньої третини ХХ – початку ХХІ століття. Можемо стверджувати, що інтегрування двомовного навчання у практику шкіл та визнання і поширення моделей білінгвального навчання виступають важливими полікультурними засадами іншомовної освіти у середніх навчальних закладах США.

ЛІТЕРАТУРА

1. Літвінов О. І. Сучасні тенденції формування змісту освіти в державних школах США: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. І. Літвінов. – Луганськ, 2000.
2. Banks J. A. Transforming the mainstream curriculum / J. A. Banks // *Educational Leadership*. – 1994. – V. 51 – № 8. – P. 4–8.
3. Boyer E. L. High school: A report on secondary education in America / E. L. Boyer. – N.Y., 1983. – 23 p.
4. Crawford J. Comment: Bilingualism and schooling in the United States / J. Crawford // *International Journal of the Sociology of Language*. – 2002. – № 155–156. – P. 93–99.
5. Cummins J. Bilingualism and special education / J. Cummins. – San Diego: College Hill Press, 1984.
6. Hakuta K. Mirror of language: The debate on bilingualism / K. Hakuta. – New York: Basic Books, 1999. – 298 p.
7. Nieto S. Affirming diversity : The sociopolitical context of multicultural education / S. Nieto. – New York: Longman, 2000. – 335 p.
8. Ovando C. J., Wiley T. G. Language education in the conflicted United States / C. J. Ovando, T. G. Wiley // *Multicultural Education Policies in Canada and the United States*; ed. by L. Johnson, R. Johshee. – Vancouver: UBC Press, 2007. – 258 p.
9. The benefits of second language study [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.sde.ct.gov/sde/lib/sde/PDF/Curriculum/Curriculum_Root_Web_Folder/Benefits_ofSecondLanguage.pdf
10. U.S. Department of Education. National Center for Education Statistics. The condition of education. – Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 2004.